

Krzysztof Horosiewicz

**Wybrane elementy
taktyki werbowania
i współpracy
z osobowymi źródłami
informacji**

Szczytno 2019

Recenzja

prof. nadzw. dr hab. Waldemar Zubrzycki
dr Robert Netczuk

Redakcja wydawcy

Agnieszka Kamińska
Bogdan Romanowski

Projekt okładki

Agnieszka Kamińska

© Wszelkie prawa zastrzeżone — Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

ISBN 978-83-7462-668-2

e-ISBN 978-83-7462-669-9

Skład, druk i oprawa:

Dział Wydawnictw i Poligrafii Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie

12-100 Szczytno, ul. Marszałka Józefa Piłsudskiego 111

tel. 89 621 54 10, fax 89 621 54 48

e-mail: wwip@wspol.edu.pl

Objętość: 7,52 ark. wyd.

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
Rozdział 1	
TYPOWANIE I DOBÓR OSOBOWYCH ŹRÓDEŁ INFORMACJI	9
1.1. Celowość pozyskania	11
1.2. Ocena możliwości pozyskania. Motywy werbunku	16
1.3. Zidentyfikowanie i wybór motywów werbunku	20
Rozdział 2	
PRZYGOTOWANIE DO NAWIĄZYWANIA WSPÓŁPRACY	29
2.1. Strategia werbunku	31
2.2. Wykorzystanie kombinacji operacyjnej	36
2.3. Taktyka rozmów werbunkowych	44
Rozdział 3	
PROWADZENIE WSPÓŁPRACY Z OSOBOWYMI ŹRÓDŁAMI INFORMACJI	59
3.1. Etap adaptacji i wdrażania do współpracy	60
3.2. Etap stabilnej współpracy	65
3.3. Motywowanie w trakcie współpracy	84
Rozdział 4	
KONTROLOWANIE OSOBOWYCH ŹRÓDEŁ INFORMACJI	93
4.1. Istota, cel i zakres kontrolowania	94
4.2. Wychwytywanie kłamstwa	97
4.3. Metody i środki kontrolowania	102
Rozdział 5	
NADZÓR PRZEŁOŻONYCH NAD POZYSKIWIANIEM OSOBOWYCH ŹRÓDEŁ INFORMACJI I WSPÓŁPRACĄ Z NIMI ...	107
5.1. Pojęcie, cel i rodzaje nadzoru	107
5.2. Funkcje i zasady nadzoru	109
5.3. Sposoby i środki sprawowania nadzoru	114
5.4. Kontrolowanie i ocenianie w ramach nadzoru	115
5.5. Kryteria skutecznego nadzoru	121
5.6. Zakres nadzoru	125
ZAKOŃCZENIE	129
BIBLIOGRAFIA	131

WSTĘP

Współpraca z osobowym źródłem informacji (OZI) jest podstawową, jedną z najczęściej stosowanych metod czynności operacyjno-rozpoznawczych¹. Efektywność tej współpracy ma bezpośredni wpływ na rozpoznanie, którego brak redukuje drastycznie potencjał zdobywania informacji, uniemożliwiając wykrywanie zarówno podstawowych, najbardziej dokuczliwych kategorii przestępstw, jak i skuteczne zwalczanie przestępczości zorganizowanej. Dr hab. Dobrosława Szumiło-Kulczycka zwraca przy tym uwagę na fakt, że korzystanie z pomocy OZI nie jest ograniczone klauzulą subsydiarności oraz że — w przypadku Policji — nie zostało zawężone przedmiotowo ani podmiotowo².

Trwająca od lat wymiana pokoleniowa w Policji i fluktuacja kadr policyjnych na wszystkich szczeblach wpłynęły negatywnie na poziom pracy operacyjnej i efektywność współpracy z osobowymi źródłami informacji. Dokonywanym zmianom organizacyjnym towarzyszył proces odchodzenia z Policji funkcjonariuszy posiadających dużą wiedzę praktyczną, co utrudniało jej przekazanie młodszym kolegom³. Skala odejść skutkowała w kolejnych latach oczywistymi konsekwencjami oraz narastającym i wciąż aktualnym problemem niedostatku mistrzów zawodu.

Przemiany, jakim od 2003 r. zaczął ulegać system szkolenia funkcjonariuszy, spowodowane były głównie pogarszającą się sytuacją finansową i kadrą w Policji⁴. W 2003 r. dokonano likwidacji ośrodków szkolenia Policji,

¹ A. Taracha, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze. Aspekty kryminalistyczne i prawnowydowowe*, Lublin 2006, s. 57.

² D. Szumiło-Kulczycka, *Czynności operacyjno-rozpoznawcze i ich relacje do procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 304.

³ Informacja NIK o wynikach kontroli, organizacji i realizacji procesu szkolenia i doskonalenia zawodowego w Policji, Warszawa 2006, nr kontroli P/05/080, nr ewid. 5/2006/PO5080/KOB, czerwiec 2006 r., s. 6, 16, 19, <http://www.biuletyn.wp.mil.pl/pliki/File/px_2006005inf_zal1_4.pdf>, dostęp: 12 maja 2013 r.

⁴ P. Maciejczak, *Rewolucji nie będzie*, „Kwartalnik Policyjny” 2007, nr 1, s. 4–5.

co w efekcie doprowadziło do niemożności realizowania szkoleń zawodowych specjalistycznych. Problem ten „rozwiązano” ustawą z 21 lipca 2006 r. o zmianie ustawy o Policji oraz niektórych innych ustaw⁵, po prostu likwidując ustawowy wymóg ich ukończenia i destabilizując tym samym system szkolenia policjantów.

Próby ratowania wizerunku skutecznie działającej Policji⁶, którego beneficjentami są politycy, spowodowały nadmierny wzrost znaczenia stosowanej w formacji oceny ilościowej prowadzonych działań⁷, przy jednoczesnym braku ich oceny jakościowej.

Tymczasem realizacja ustawowych zadań Policji, mających na celu zapewnienie bezpieczeństwa i porządku wewnętrznego, implikuje konieczność ciągłego doskonalenia metod pracy operacyjnej, wśród których szczególną rolę odgrywają osobowe źródła informacji. Wskutek braku stosownych zmian ustawowych⁸ współpraca z osobowymi źródłami informacji prowadzona jest na podstawie bardzo ogólnikowych i rozproszonych przepisów, a obowiązujące uregulowania prawne znacznie utrudniają korzystanie z tej metody czynności operacyjno-rozpoznawczych w sposób skuteczny i bezpieczny dla policjantów.

Policjanci współpracujący z osobowymi źródłami informacji, z uwagi na brak fachowych opracowań w tej materii, zmuszeni są kierować się wynikającym z praktyki doświadczeniem. Dlatego coraz bardziej paląca

⁵ DzU nr 158, poz. 1122.

⁶ Zob.: M. Kolińska-Dąbrowska, *Łapanka sprawozdawcza, czyli jak policja pompuje statystyki*, „Gazeta Wyborcza”, 29 listopada 2011 r., <http://wyborcza.pl/56,76842,10727635,Łapanka_sprawozdawcza_czyli_jak_policja_pompuje_statystyki.htm>, dostęp: 30 listopada 2011 r.

⁷ Zarządzenie nr 3 Komendanta Głównego Policji z 18 stycznia 2013 r. zmieniające zarządzenie w sprawie planowania strategicznego, sprawozdawczości i oceny pracy Policji (Dz.Urz. KGP z 21 stycznia 2013 r., poz. 13).

⁸ Zob.: uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej: z 30 września 1998 r. w sprawie podjęcia działań służących skutecznemu zwalczaniu wzrastającej przestępczości w państwie (M.P. nr 34, poz. 482); z 22 lipca 1999 r. w sprawie stanu bezpieczeństwa i porządku publicznego w Polsce (M.P. nr 26, poz. 390). Ostatni poselski projekt o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych został przedłożony Sejmowej Komisji Administracji i Spraw Wewnętrznych w lutym 2008 r., ale wobec licznych wątpliwości i rozbieżności nie zakończono nad nim prac do końca VI kadencji Sejmu. Poselski projekt ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych (druk nr 353), <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0E-E2EFB34B2B8750C125741A003B1486/\\$file/353.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0E-E2EFB34B2B8750C125741A003B1486/$file/353.pdf)>, dostęp: 5 stycznia 2013 r.

potrzeba dysponowania odpowiednio przygotowaną kadrą policjantów wymaga nie tylko szeregu przedsięwzięć w aspekcie prawnym, organizacyjnym i edukacyjnym, ale także dostępności do fachowych publikacji. Intencją autora jest, aby opracowanie stanowiło pewien skromny przyczynek do zahamowania lub odwrócenia tendencji obniżania się poziomu jakości pracy operacyjnej⁹.

Składam serdeczne podziękowania nadkom. Krystynie Woźniak — psychologowi psychologii policyjnej stosowanej za pomoc i cenne uwagi.

⁹ Sprawozdanie Komisji śledczej do zbadania prawidłowości działań organów administracji rządowej w sprawie postępowań karnych związanych z uprowadzeniem i zabójstwem Krzysztofa Olewnika, druk nr 4205, s. 205–206, <<http://www.marekbiernacki.pl/wp-content/uploads/2011/06/4205.pdf>>, dostęp: 25 stycznia 2013 r.

Rozdział 1

TYPOWANIE I DOBÓR OSOBOWYCH ŹRÓDEŁ INFORMACJI

W dostępnych publikacjach opis przedsięwzięcia mającego na celu pozyskanie do współpracy osobowego źródła informacji rozpoczyna się od czynności prowadzących do tzw. opracowania kandydata werbunku¹⁰. W praktyce jednak opracowanie takie zwykle poprzedzone jest — dokonaniem na podstawie posiadanego rozpoznania — typowaniem (selekcjonowaniem) potencjalnych kandydatów na osobowe źródło informacji pod kątem ich przydatności, wynikającej z dotarcia operacyjnego i możliwości realizacji zadań operacyjnych. Następnym etapem jest określenie, który z potencjalnych kandydatów byłby w stanie realizować zlecane przez policjantów zadania, a ostatni — ocena pod kątem istnienia motywów ewentualnego podjęcia współpracy.

Zebranie wszystkich wymienionych informacji zwykle dokonuje się np. poprzez analizę materiałów operacyjnych i informacji z innych źródeł, wywiad operacyjny albo kombinację operacyjną. W pewnych wypadkach wymaga ono także bezpośredniej — zwykle prowadzonej pod pretekstem — rozmowy z kandydatem, a niekiedy analizy przebiegu takiej rozmowy przez policjanta z komórki psychologów policyjnych¹¹. Uzmysłwienie sobie istnienia kolejnych etapów poprzedzających werbunek oraz zaplanowanie czynności przygotowawczych pozwala wyznaczyć pewien niezbędny poziom rozpoznania, po osiągnięciu którego możliwa jest rozsądna ocena prawdopodobieństwa skuteczności rozmowy werbunkowej i jej wariantów. Rozważania zawarte w niniejszym rozdziale dotyczą w zasadzie sytuacji, w których inicjatywa werbunku leży po stronie Policji.

¹⁰ Zob.: E. Kosobudzka, *Opracowanie kandydata na tajnego współpracownika Służby Bezpieczeństwa — charakterystyka, cel i metody poznawcze*, Wiedza i Edukacja, <<http://wiedzaiedukacja.eu/archives/24858>>, dostęp: 1 lutego 2013 r.

¹¹ Analizując przebieg rozmowy, psychologowie potrafią udzielić wskazówek, jak powinna przebiegać i czego dotyczyć, a także określić, jakie pytania i w jaki sposób należy zadawać, a jakich zadawać nie należy.

Duży potencjał zastosowań w obszarze werbowania i współpracy z OZI ma psychologia. Praktyczne zastosowanie wiedzy z kilku działów psychologii wymaga oczywiście odpowiedniego przygotowania zawodowego. Psychologowie w Policji pojawili się w 1996 r. Początkowo priorytetem ich działań był dobór do Policji oraz dobór na określone stanowiska służbowe. Powołanie w 2000 r. w komendach wojewódzkich komórek psychologów umożliwiło stopniową budowę opieki psychologicznej. Pole działania psychologów stopniowo rozszerzano, wyodrębniając zadania z zakresu psychologii policyjnej stosowanej, która zajmuje się praktycznym wykorzystaniem specjalistycznej wiedzy psychologicznej w realizowaniu ustawowych zadań Policji. Dostrzeżono także potrzebę skorzystania z wiedzy psychologów w coraz bardziej złożonym procesie werbowania źródeł. W zakresie współpracy z OZI do zadań psychologów psychologii policyjnej stosowanej należy:

- wspomaganie planowania przedsięwzięcia werbunkowego w zakresie danych psychologicznych, np. sporządzanie portretów psychologicznych figurantów,
- opracowywanie taktyki rozmów werbunkowych,
- opracowywanie wskazówek do prowadzenia źródła¹².

Problematykę tę ujęto w zarządzeniu nr 428 Komendanta Głównego Policji z 17 kwietnia 2009 r. w sprawie form i metod wykonywania niektórych służbowych zadań przez psychologów pełniących służbę lub zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych Policji¹³. Zarządzenie w głównej mierze określało sposób wykonywania zadań służbowych z zakresu opieki psychologicznej i psychoedukacji¹⁴, psychologii zarządzania zasobami ludzkimi, w szczególności tryb oraz formy pomocy psychologicznej udzielanej policjantom lub pracownikom Policji. Stanowiło przy tym, że zadania z zakresu psychologii policyjnej stosowanej mógł wykonywać jedynie psycholog policyjny będący policjantem¹⁵.

Wymóg ten zniesiono zarządzeniem nr 53 KGP z 6 października 2014 r. w sprawie metod i form wykonywania niektórych zadań służbowych przez

¹² Zob.: Specjalizacje psychologów policyjnych, źródło: Informacyjny Serwis Policyjny <<http://isp.policja.pl/isp/psychologia-w-policji/specjalizacje/531,Specjalizacje.html>>, dostęp: 25 maja 2015 r.

¹³ Dz.Urz. KGP nr 6, poz. 30.

¹⁴ Psychoedukacja: edukacja w zakresie popularnej wiedzy psychologicznej, *Słownik języka polskiego*, M. Szymczak (red.), Warszawa 1981, t. 2, s. 1070.

¹⁵ Zarządzenie nr 428 KGP, § 13 ust. 1.

psychologów pełniących służbę lub zatrudnionych w jednostkach organizacyjnych Policji¹⁶, ignorując fakt, że brak znajomości specyfiki czynności operacyjno-rozpoznawczych przez psychologów będących cywilnymi pracownikami Policji niewątpliwie utrudnia realizację zadań z zakresu psychologii policyjnej stosowanej. Tym niemniej wiedza uzyskana w trakcie współpracy z psychologami psychologii policyjnej stosowanej oraz lokalne doskonalenie zawodowe w tym zakresie powinny stanowić dla policjantów prowadzących współpracę z OZI bazę umożliwiającą świadome i celowe doskonalenie zawodowe w dziedzinach korzystających z dorobku współczesnej psychologii społecznej, jak i ogólnej wiedzy psychologicznej, dotyczącej podstawowych mechanizmów psychologicznych regulujących ludzkie zachowanie. Kluczowym problemem w tej kwestii jest brak dostępnej literatury z zakresu psychologii policyjnej stosowanej¹⁷, dającej możliwość uzupełnienia wiedzy w tym zakresie i poprawy jakości pracy operacyjnej¹⁸.

1.1. Celowość pozyskania

Celem czynności operacyjno-rozpoznawczych jest w szczególności rozpoznawanie i wykrywanie przestępstw oraz zapobieganie im, odnajdywanie osób ukrywających się przed organami ścigania lub wymiarem sprawiedliwości oraz osób zaginionych (jeżeli zachodzi uzasadnione podejrzenie, że ich zaginięcie jest wynikiem przestępstwa), a także odnajdywanie rzeczy utraconych w wyniku przestępstwa lub mających związek z przestępstwem¹⁹. Nie ulega wątpliwości, że pozyskanie osobowego źródła informa-

¹⁶ Dz.Urz. KGP z 9 października 2014 r., poz. 118.

¹⁷ Czterooosobowy Zespół Psychologii Instytutu Nauk Społecznych Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie nie prowadzi badań w zakresie zastosowania elementów psychologii w werbowaniu i współpracy z OZI, źródło: strona internetowa Wyższej Szkoły Policji w Szczytnie, <<http://www.wspol.edu.pl/d/badania/wykaz-bada/1530-wykaz-tematow-badawczych-2013r>>, dostęp: 20 lipca 2015 r.

¹⁸ Zob.: Sprawozdanie Komisji śledczej do zbadania prawidłowości działań organów administracji rządowej w sprawie postępowań karnych związanych z uprowadzeniem i zabójstwem Krzysztofa Olewnika, druk nr 4205, s. 205–206, <<http://www.marekbiernacki.pl/wp-content/uploads/2011/06/4205.pdf>>, dostęp: 25 stycznia 2013 r.

¹⁹ Zob. art. 2 Poselskiego projektu ustawy o czynnościach operacyjno-rozpoznawczych (druk nr 353), <[http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A-003B1486/\\$file/353.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/Druki6ka.nsf/0/0EE2EFB34B2B8750C125741A-003B1486/$file/353.pdf)>, dostęp: 5 stycznia 2013 r.

cji nie może być działaniem przypadkowym, ale powinno być elementem strategii zmierzającej do zapewnienia możliwości realizacji celów czynności operacyjno-rozpoznawczych. Właściwe wytypowanie kandydata na OZI ma decydujący wpływ na jakość i wyniki prowadzonych czynności operacyjno-rozpoznawczych. Prawidłowo, w sposób celowy dobrane źródło informacji, mające możliwości wykonania zleconego mu zadania, pozwala na szybkie, pozytywne zakończenie sprawy operacyjnej i na odwrót — współpraca ze źle wybranym i zwerbowanym w sposób przypadkowy źródłem najczęściej nie przynosi żadnych efektów.

Zdaniem praktyków, chociaż nie wszyscy sprawcy przestępstw zarejestrowani w policyjnych bazach danych kontynuują swoją działalność, zbyt rzadko zdarzają się przypadki zatrzymania od dawna znanych Policji przestępców, którzy działając bezkarnie przez długi czas, zdołali dokonać wielu przestępstw. Także nasuwająca się po analizie policyjnych baz danych konstatacja, że nieletni przestępcy po osiągnięciu pełnoletniości zaprzestają popełniania przestępstw, wydaje się obarczona błędem wynikającym z przyjętej w Policji oceny ilościowej, nazywanej „statystyką”. W wielu wypadkach czynności operacyjno-rozpoznawcze są jedynie — często spóźnioną — reakcją na ujawnione przestępstwo. Z uwagi na istniejące ograniczenia wynikające z ustawy o Policji²⁰ zwalczanie przestępstw o niewielkim ciężarze gatunkowym po prostu musi opierać się na informacjach uzyskiwanych od OZI. Szybkie ustalenie składu i roli członków grupy dokonującej przestępstw, ustalenie źródeł dowodowych i przerwanie działalności przestępczej są najczęściej niemożliwe bez właściwego rozpoznania, które winno być prowadzone na bieżąco, przy wykorzystaniu osobowych źródeł informacji mających określone dotarcie operacyjne, czyli funkcjonujących w określonym środowisku lub miejscu.

²⁰ Na przykład kontrola operacyjna jest realizowana w określonym celu i odnosi się do ściśle wymienionych kategorii przestępstw — art. 19 ust. 1 ustawy o Policji zawiera zamknięty katalog przestępstw, w przypadku których zapobieganie, uzyskiwanie i utrwalanie dowodów oraz wykrywanie sprawców upoważnia do wszczęcia kontroli operacyjnej. W Polsce w 2011 r. stwierdzono 201 414 przestępstw, które pozwalałyby na zastosowanie kontroli operacyjnej. Mając na uwadze, że w 2011 r. zarządzono 6807 kontroli operacyjnych, Policja skorzystała ze swoich uprawnień tylko w 3,4% spraw. Zob.: L. Kardaszyński, M. Rycerski, *Prawo do prywatności czy prawo do bezpieczeństwa? Budowa zaufania społecznego do ustawowych uprawnień Policji* [w:] A. Pach, Z. Rau, M. Wągrowski (red.), *Nowoczesne systemy łączności i transmisji danych na rzecz bezpieczeństwa*, Warszawa 2013, s. 853–871.

Celowość²¹ pozyskania OZI należy rozpatrywać, poszukując (selekcjonując) potencjalnych figurantów werbunku, wzięwszy pod uwagę dwa podstawowe kryteria warunkujące nawiązanie współpracy:

- możliwość uzyskiwania informacji dzięki posiadanemu dotarciu lub realnej perspektywie dotarcia do określonych osób lub grup przestępczych,
- przydatność do wykonywania określonych zadań, dla których miałyby zostać pozyskane OZI, a w szczególności do zdobywania informacji o przestępcach i osobach podejrzanych oraz ujawniania przestępstw i ich sprawców.

Pierwszym kryterium warunkującym celowość werbunku potencjalnego źródła informacji jest możliwość uzyskiwania informacji niezbędnych do realizacji zadań wynikających z zakresu działania, zagrożeń i właściwości rzeczowej jednostki lub komórki organizacyjnej Policji, czyli zapewnienie dopływu informacji:

- o osobach podejrzanych o prowadzenie działalności przestępczej,
- z miejsc kontaktowania się przestępców i osób podejrzanych oraz miejsc, w których są dokonywane lub omawiane przestępcze transakcje (np. lokali, kasyn, agencji towarzyskich, siłowni itd.),
- z miejsc zagrożonych działalnością przestępczą oraz miejsc, w których zbywane są przedmioty pochodzące z przestępstw lub dokonywane są transakcje przestępcze,
- ze środowisk prowadzących działalność przestępczą (np. paserów, przemytników, dealerów narkotyków, włamywaczy, złodziei samochodów, pseudokibiców, cyberprzestępców itd.).

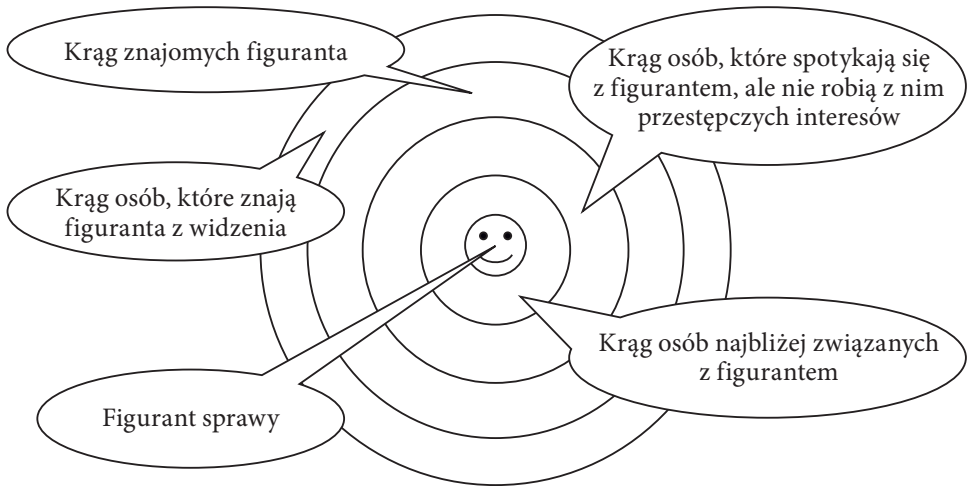
Należy przy tym brać pod uwagę stworzenie możliwości rozpracowywania grup przestępczych w razie niemożności wykorzystania w planowanych czynnościach tych OZI, które uzyskały wstępne, tzw. pierwiastkowe informacje w sprawie.

Istotnym czynnikiem, który rzutuje na celowość pozyskania, jest właściwy wybór kręgu osób, wśród których należy szukać potencjalnego osobowego źródła informacji. W praktyce zarówno w przypadku wykrywania podstawowych, najbardziej dokuczliwych kategorii przestępstw, jak i w przypadku zwalczania przestępczości zorganizowanej zachodzi konieczność

²¹ Celowość: dostosowanie środków do celów, przydatność do założonego celu, świadome zmierzanie do celu, przydatność do jakichś potrzeb, celowo: zrobiony w określonym celu, *Słownik języka polskiego*, wyd. cyt., t. 1, s. 237.

werbowania, a następnie współpracy z osobami, które związane są ze światem przestępczym, co może oznaczać, że dokonywały lub wręcz dokonują przestępstw. Oczywiście fakt, że przestępcy wewnątrznie się organizują, nie przesądza o tym, że mamy do czynienia z przestępczością zorganizowaną²², czego przykładem są chociażby złodzieje kieszonkowi czy złodzieje samochodów. Jak słusznie zauważa Wiesław Pływaczewski, z samej specyfiki funkcjonowania związków przestępczych wynika, iż każdy z jej członków jest czynnie zaangażowany w popełnianie przestępstw²³. W niektórych przypadkach prokuratorzy, sędziowie, a nawet niektórzy przełożeni policjantów zdają się nie rozumieć, że pozyskanie do współpracy osoby posiadającej dotarcie do grupy przestępczej i jednocześnie niepopołniającej przestępstw jest raczej nierealne. Dlatego należy typować kandydatów na źródło nie tyle spośród osób jedynie znających figuranta albo osób z jego bezpośredniego otoczenia, które jednak nie robią z nich interesów, ale spośród tych, które z nim współpracują, a nawet wchodzą w skład kierowanej przez niego grupy. Krąg osób, spośród których należy typować figuranta werbunku, przedstawia rysunek 1.

Rysunek 1. Krąg osób, z którego należy werбовать OZI

Źródło: opracowanie własne

²² Zob.: T. Warykiewicz, *Policja: anegdoty i rzeczywistość*, „Zeszyt Naukowy Apeiron” 2010, nr 4, s. 300.

²³ W. Pływaczewski, *Kradzieże samochodów. Studium kryminologiczne*, Szczytno 1996, s. 37.